

Almanach Ziemi Kozięgłowskiej 2006

**Praca zbiorowa
pod redakcją
dr Józefy Wiśniewskiej**

Katowice 2006

Almanach Ziemi Koziegłowskiej 2006

Fotografie zamieszczone w książce pochodzą z archiwum
Śląskiej Agencji Prasowej

Praca zbiorowa pod redakcją
dr Józefy Wiśniewskiej

Autorzy publikacji:
**mgr Karolina Chachulska, dr Jarosław Durka, Kamil Machura,
mgr Iwona Musiałik, mgr Teresa Pakuła-Sosnowska,
dr Józefa Wiśniewska, mgr Ewa Zemła.**

Projekt okładki, opracowanie graficzne:
Henryk Kotlarz
Śląska Agencja Prasowa
40-001 Katowice 1
skr, poczt. 1204
tel. 0604058562

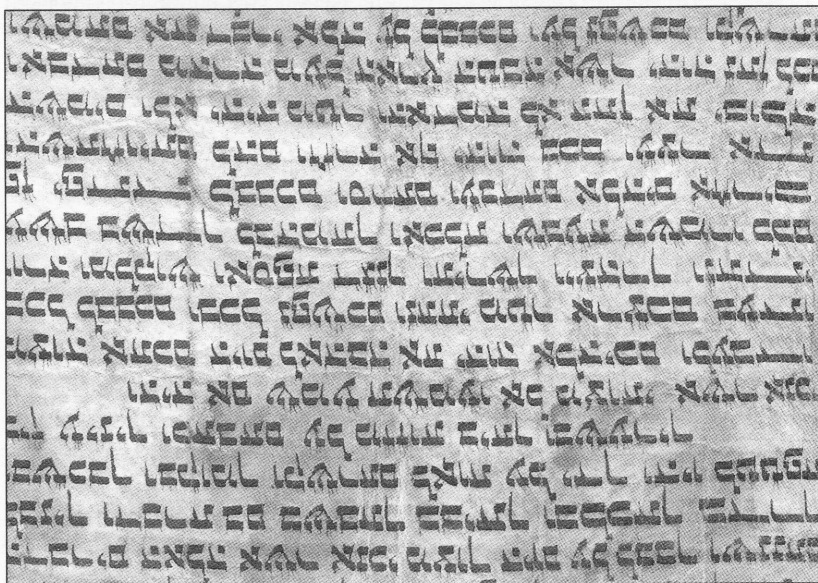
© Copyright by Śląska Agencja Prasowa – Jerzy Wiśniewski

Druk i oprawa:
Centrum Usług Drukarskich w Rudzie Śląskiej
Stron 176

ISSN 1895-5312

Jarosław Durka

Żydzi w Kozięglowach

Zydzi zaczęli osiedlać się w Kozięglowach stosunkowo późno, bo dopiero w XIX w. Informacji o ich codziennym życiu i kulturze zachowało się niewiele, można z nich odtworzyć tylko częściowy obraz ich działalności społecznej i gospodarczej w naszym regionie. Choć współcześnie w Kozięglowach nie ma już społeczności żydowskiej, to podjęcie tego tematu jest niezmiernie istotne dla zrozumienia przeszłości i wzajemnego współistnienia w przedwojennej rzeczywistości. Spróbujmy więc prześledzić ocalone o nich wiadomości o społeczności.

Przez kilka stuleci Koziegłowy wchodziły w skład Księstwa Siewierskiego, które aż do 1790 r. zachowywało niezależność od Rzeczypospolitej i podlegało władzy biskupów krakowskich, jako feudalnych książąt siewierskich. To oni mieli prawo regulacji stosunków społecznych za pomocą własnych aktów prawnych. W XVIII w. wydano więc zakaz osiedlania się Żydów w księstwie. Książdz Jan Wiśniewski w 1936 r. pisał: „Jędrzej Załuski bp[biskup] krak.[owski]¹ w 1747 r. pod karą Żydom w miastach i wioskach ks. siewierskiego przebywania, handlu, propinacji i nabywania własności, skutkiem tego do 1860 r. nie było tu ani jednego Żyda...”². Dla porównania zaznaczyć należy, iż w leżącym w sąsiedztwie, ale już na terytorium Rzeczypospolitej, dekanacie lelowskim, w 1787 r. mieszkało 2869 osób wyznania mojżeszowego³. W XVIII w. w samym Lelowie, w którym istnienie synagogi potwierdzono dopiero w 1778 r., mieszkało ok. 270 Żydów, stanowiących 45 proc. ogółu ludności⁴. Słuszne wydaje się więc stwierdzenie, że granica Księstwa Siewierskiego przez długi okres czasu była granicą osadnictwa żydowskiego, które przesuwało się jednak w kierunku Koziegłów od strony Lelowa, zaludniając Żarki i Zawiercie.⁵ Trudno też dzisiaj odpowiedzieć na pytanie, czy przed rokiem 1747 Koziegłowy zamieszkiwała jakaś grupa Żydów i czy wyemigrowała, czy też nie było ich wcale. Skoro jednak biskup dostrzegał potrzebę wydania takiego aktu prawnego, to z całą pewnością można powiedzieć, że miasta Księstwa Siewierskiego znajdowały się w sferze zainteresowań wyznawców religii mojżeszowej. Prawdopodobnie działało się to za sprawą dogodnego położenia miejscowości w księstwie, na szlakach komunikacyjnych, łączących ziemie Rzeczypospolitej ze Śląskiem. Kupcy żydowscy już od dawna przybywali do Koziegłów, jako ważnego ośrodka handlu. Także wspomniany już edykt biskupa Andrzeja Załuskiego „de non tolerandis Iudaeis” zezwalał na pewne wyjątki od reguły. Żydzi mogli przybywać w ustalone dni na jarmarki i przejeżdżać, podczas podróży kupieckich z Rzeczypospolitej na Śląsk.⁶

W 1790 r. na mocy decyzji Sejmu Wielkiego, Koziegłowy wraz z całym Księstwem Siewierskim zostały włączone do Rzeczypospolitej. Mogło to w konsekwencji spowodować początek osadnictwa żydowskiego, podobnego do tego, jakie miało miejsce w innych częściach naszego państwa. Zwłaszcza, że Sejm starał się rozwiązywać problemy związane ze wzajemnym współistnieniem Polaków i Żydów. W czerwcu powołał specjalną komisję „Deputację do Reformy Żydów” i rozpoczął działania powodujące asymilację wyznawców religii mojżeszowej. Kasztelan Jacek Jezierski pisał: „Żydów mam za obywateli polskich i za użytecznych, bo innych kupców w Polsce nie znam jak Żydów, gdyż u mnie ten tylko kupiec, który z kraju produkt krajowy eksportuje”.⁷ Były to już jednak ostatnie lata państwowości polskiej.

Trzeci rozbiór Polski w 1795 r., spowodował, iż Koziegłowy znalazły się w zaborze pruskim, wchodząc w skład tzw. Nowego Śląska. W tym czasie zerwano administracyjną zależność od Siewierza. Powstał powiat lelowski, w skład którego wchodziły Koziegłowy, Mrzygłód, Olsztyn, Janów, Szczekociny, Włodowice, Żarki i oczywi-

ście Lelów. Utworzono również powiat pilecki (siewierski) z Pilicą, Kromolowem, Ogrodzieńcem, Siewierzem, Będzinem, Czeladzią i Sławkowem. Król pruski Fryderyk Wilhelm III (panował w latach 1797-1840), patrząc przychylnym okiem na Żydów, wydał edykt, dzięki któremu mogły zacząć zmieniać się stosunki narodowościowe w byłym Księstwie Siewierskim. Władca przede wszystkim zezwolił na osiedlanie się wyznawców religii mojżeszowej na tym terytorium. Edykt, który ukazał się w języku polskim i niemieckim nosił tytuł: „Przepis względem Urządzenia Żydostwa w Cyrkule Pilickim i Siewierskim. De Dato w Berlinie dnia 5-tego Września 1800 Ru. W Wrocławiu drukowano literami Wilhelma Bogumiła Korna”.⁸ Dokument ten gwarantował Żydom swobodę praktyk religijnych, regulował zasady sądownictwa, szkolnictwa oraz organizacji kahałów (czyli lokalnych gmin) żydowskich, w dużej mierze uzależniając je od państwa. Wymagano na przykład, żeby kandydat na rabiną znał język niemiecki. Ludzie ci mieli być zresztą zatwierdzani przez władze kameralne, które miały decydować o tworzeniu nowych kahałów, otwarciu nowych szkół żydowskich i budowie bóżnic. Księgi handlowe miały być prowadzone po polsku lub niemiecku, a nie w języku jidysz. Zabroniono rabinom i kahałom samodzielnego sądownictwa Żydów. Nakładano powszechny obowiązek płacenia podatków.⁹

Niestety trudno jest uchwycić dokładny czas osiedlenia się Żydów w Koziegłowach. Do końca nie ma bowiem pewności, czy powyższy edykt Fryderyka Wilhelma III przyczynił się do tego, iż jacyś izraelici, choćby na krótko zamieszkali w mieście. Najprawdopodobniej jednak nie. Zgodnie z informacją, wspomnianego już księdza Jana Wiśniewskiego, stało się tak dopiero w drugiej połowie XIX w.¹⁰ Według danych statystycznych w 1805 r. w mieście mieszkały 1333 osoby, dla całego powiatu lelowskiego nie uczyniono jednak podziału na katolików i Żydów.¹¹ Ciekawie wyglądają dane z 1808 r., już z czasów Księstwa Warszawskiego, gdyż osobno uwzględniono ludność żydowską. W Lelowie na 912 mieszkańców było 263 Żydów, w Mrzygłodzie na 681 - 58 osób, w Olsztynie na 292 - 6, w Janowie na 678 - 152, w Szczekocinach na 936 - 225, a w Koziegłowach na 1278 mieszkańców nie odnotowano ani jednej osoby wyznania mojżeszowego. Podobnie zresztą wyglądała sytuacja w sąsiednim powiecie pileckim, gdzie na przykład w Będzinie na 1203 osoby było 453 Żydów, w samej Pilicy zaś na 1956 - 578. Natomiast w dwóch głównych miastach dawnego Księstwa Siewierskiego: Siewierzu i Czeladzi¹² nie odnotowano mieszkańców narodowości żydowskiej.¹³ Jak się okazało, nie od razu edykt króla Prus zmienił dotychczasowe stosunki narodowościowe, a w każdym razie mimo ogólnie przychylnego stosunku do Żydów i ich pozytywnej roli w rozwoju gospodarki, nie spowodował on masowej fali osiedleńczej. Ten napływ był dosyć powolny.

W 1815 r., na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego, ustalono nowe granice w Europie. Przesunięciu na zachód uległa granica zaboru rosyjskiego. Z większości terenów Księstwa Warszawskiego¹⁴ car utworzył Królestwo Polskie pod

swoim panowaniem. Koziegłowy znalazły się w granicach tego tworu, na pozór tylko autonomicznego, a faktycznie całkowicie uzależnionego od Rosji. W związku z tym na dalsze losy osadnictwa żydowskiego miały wpływ władze rosyjskie. Te nie były jednak zbyt przychylnie, a w każdym razie nie tak jak dawne władze pruskie, bowiem w 1836 r. wyznaczono wyznawcom religii mojżeszowej strefy osiedlania, co mocno ograniczało możliwość ich przemieszczania się. A Józef Mikołaj Wiślicki w „Opisie Królestwa Polskiego pod względem historycznym, geograficznym, zwyczajowym”, który podaje pod datą 1849 liczbę ludności poszczególnych miast ówczesnego powiatu olkuskiego, w ogóle nie wymienia Żydów w takich miejscowościach jak: Koziegłowy, Czeladź, Siewierz, Skala i Sławków. Przy czym, według powyższego opracowania, w Żarkach, Będzinie i Pilicy było wtedy więcej Żydów niż chrześcijan.¹⁵ Trzeba jednak zauważyć, że jeżeli nie w samych Koziegłowach, to na pewno w gminie Koziegłowy wyznawcy religii mojżeszowej już mieszkali. Spis ludności z 1817 r. wymienia 6 Żydów w Koziegłówkach, 12 w Rzeniszowie, 6 w Lgocie, 8 w Pińcycach i 17 w Mysłowie. Łącznie odnotowano więc 49 osób.

Dopiero tzw. ukaz czerwcowy z 5.06.1862 r. bardzo przyspieszył proces osiedlania się Żydów w Królestwie Polskim. Znosił on obowiązujące dotąd nadzwyczajne obciążenia podatkowe, likwidował tzw. rewiry, równał wyznawców religii mojżeszowej z chrześcijanami w sądach, pozwalał na wybór zawodu (wcześniej były duże ograniczenia) oraz pozwalał na kupno majątków ziemskich. To właśnie na ten okres można datować ich aktywność migracyjną do takich miejscowości jak Koziegłowy i byłoby to zgodne z relacją podaną przez księdza Jana Wiśniewskiego.¹⁶

Królestwo stało się jeszcze bardziej atrakcyjne dla Żydów od 1882 r., kiedy na terenie Rosji wydano krzywdzące Żydów tzw. „prawa tymczasowe”. Działania te powiązane były z pogromami antyżydowskimi, jakie nastąpiły w Rosji po zamachu na Aleksandra II. Właśnie wtedy następną grupą wyznawców religii mojżeszowej ruszyła na zachód, dając początek kolejnej dużej fali osiedleńczej.

W odrodzonej Polsce, Koziegłowy znalazły się w powiecie będzińskim, a od 1927 r. w wyniku zmian administracyjnych w powiecie zawierciańskim. Starostowie mieli zadanie kontrolować działalność gmin żydowskich na swoim terenie. To właśnie dzięki zachowanej dokumentacji starostw powiatowych, można odtworzyć dzisiaj, choć część życia tych społeczności. Według oficjalnego spisu ludności, możemy powiedzieć, że w 1921 r. w Koziegłowach mieszkało 343 Żydów na 2.476 ogółu ludności, co stanowi 13,8 proc. Dla porównania w Żarkach ten odsetek wynosił 57,6 proc. (2.536 na 4.406); w Siewierzu 11,1 proc. (266 na 2385), a w Mrzygłodzie 5,4 proc. (75 na 1387).¹⁷ W 1923 r. starostwo będzińskie zbierało informacje na temat istnienia gmin żydowskich. Urząd Gminy Koziegłowy zastosował się do wytycznych i odpowiadał, że na ich terenie nie ma gminy izraelskiej, „natomiast mieszkańcy - izraelici tutejszej Gminy należą do gminy żydowskiej w Zawierciu”.¹⁸ Należały do niej oprócz Koziegłóws także: Kromolów,

Poręba, Mrzygłód, Pińczyce, Choroń, Rokitno Szlacheckie, Rudnik Wielki, Koziegłównki i Kroczyce.¹⁹

To gmina zawierciańska, gdzie obok Żarek była największa społeczność Żydów w okolicy²⁰, utrzymywała domy modlitewne, podrablinów i nadzorców religijnych. Jednak nie czyniła tego za pieniądze Żydów zawierciańskich. W budżecie gminy wyznaniowej czytamy: „Na terenie powiatu zawierciańskiego wydatki te są uskutecznianie z wpływów uzyskiwanych od ludności tychże osiedli na zasadach samowystarczalności”.²¹ W Koziegłównach, oprócz bóżnicy (dziś w jej miejscu jest poczta na Placu Moniuszki), była łaźnia przy ul. Targowej i rzeźnia na ul. Świętokrzyskiej nad rzeką przy domu Potempskiego, które to oczywiście przynosiły dochód. Każdego roku nakazywano też części mieszkańców wyznania mojżeszowego płacenie składek, które jednak w większości pozostawały w miejscowości i służyły na pokrycie kosztów działalności społecznej i religijnej. Podczas jednej z kontroli urzędowych (gminy wyznaniowe im podlegały) okazało się, że „W Kromolowie i Koziegłównach wybrani dwaj przedstawiciele tamt.[ejszego] społeczeństwa żydowskiego bezinteresownie zajmują się gospodarką gminną w ten sposób, że ściągają składkę gminną, przyjmują wpływ z rzeźni i wypłacają następnie pensje rzezakom i duchownym”.²²

Tab. 1. Zestawienie dochodów i kosztów funkcjonowania społeczności żydowskiej w Koziegłównach

DOCHODY				
Kwota w zł				
	1926 r.	1927 r.	1928 r.	1929 r.
DOCHÓD Z RZEZI	900	900	900	900
DOCHÓD Z CZYTANIA RODAŁÓW	400	400	400	400
DOCHÓD Z ŁAŻNI	300	300	300	300
RAZEM	1600	1600	1600	1600
KOSZTY				
Kwota w zł				
	1926 r.	1927 r.	1928 r.	1929 r.
PENSJA PODRABINA L.H.FROMERA	800	800	800	800
PENSJA RZEŻAKA I.M. L. GADA	600	600	600	600
UTRZYMANIE SYNAGOGI	600	600	600	400
UTRZYMANIE ŁAŻNI	400	400	600	600
RAZEM	2400	2400	2600	2400

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 466, s. 6-7, Budżet Gminy Wyznaniowej Żydowskiej

w Zawierciu na rok 1927; sygn. 469, s. 5-7, *Budżet Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Zawierciu na rok 1929*.

W latach 1918-1928 podrabinem w Koziegłowach był H. L. Fromer²³, który przeniósł się do Sosnowca, a od 1929 r. zastąpił go Majer Gutensztajn.²⁴ W 1931 r. okazało się jednak, że Gutensztajna nie można nazwać podrabinem, gdyż nie było odpowiednich uchwał zarządu zawierciańskiej gminy wyznaniowej w tej sprawie. W piśmie urzędowym czytamy:

“Wyjaśnienia zarządu, iż Gutensztajn po wyjeździe podrabina Fromera stał się automatycznie jego następcę nie wytrzymuje najmniejszej krytyki, gdyż nikt nie może w gminie wyznaniowej objąć stanowiska i to płatnego z budżetu gminy bez odpowiedniej uchwały zarządu, względnie rady zatwierdzonej przez władzę nadzorczą. Stanowiska zaś duchownych tj. rabinów i podrabinów /innych duchownych przepisy obowiązujące nieznają, mogą być obsadzone wyłącznie w drodze wyboru. Przy czym wybór podlega zatwierdzeniu naczelnej władzy nadzorczej, w myśl postanowień art. 43 przepisów o organizacji gmin wyznaniowych żydowskich /DZ.U.RP nr 52 z 1928 r. poz. 500/. Gutensztajn nie może figurować przeto w budżecie jako „duchowny”, [...] Nie może on figurować jako podrabin [...] O ile Gutensztajn, Szydłowski [z Kromolowa] i Galster [z Siewierza] mają pełnić funkcje nadzorców religijnych. Zarząd gminy obowiązany jest uzasadnić potrzebę aż 3 takich nadzorców”.²⁵

Jak zauważono w raporcie policji w 1929 r., która na polecenie starosty powiatowego monitorowała życie społeczne mniejszości religijnych, w Koziegłowach „szkół żydowskich nie ma, a dzieci żydowskie w ilości 12 uczniów chodzą do miejscowej bóżnicy, gdzie ich nauczają pisania i czytania w języku żydowskim niewykwalifikowany miejscowy Żydek Rotsild Icek-Dawid; poza tym żadnych placówek organizacyjnych, społecznych i sportowych nie ma. [...] Do Koziegłów przychodzi z Warszawy jeden egzemplarz gazety żydowskiej „Derjud”.²⁶

W tej społeczności właśnie nadzorca religijny Majer Gutensztajn (zwany w Koziegłowach powszechnie rabinem lub podrabinem) okazał się być prawdziwym animatorem życia społecznego. Już w maju 1923 r. założono w Koziegłowach oddział ortodoksyjnej organizacji Szłomej Emunej Isroel (hebr. Pokój Wiernym Izraelitom), która później przybrała nazwę Agudas Isroel. Był to drugi - po zawierciańskim - ośrodek w powiecie.²⁷ W 1927 r. prezesem zarządu był właśnie Majer Gutensztajn (i pewnie w innych latach też). Dokumenty wymieniają jeszcze: wiceprezesa Judę Markowicza, skarbnika Machołę Kinigsberga²⁸, sekretarza Arona Gada oraz członków zarządu: Judę Rozenberga i Mordkę Rozenweiga. Aguda, bo tak ją w skrócie nazywano, to partia polityczna utworzona w Katowicach w 1912 r. jako organizacja światowa. Reprezentowała Żydów wyznających ortodoksyjny judaizm i bezwzględnie walczyła z syjonizmem i socjalizmem, jako wrogami religii. Ortodoksi ci, z cadykiem Abrachamem Mordechajem z Góry Kalwarii na czele, deklarowali posłuszeństwo wobec państwa. Koziegłowscy członkowie Szłomej Emunej podkreślali, iż celem ich

jest dążenie do skupienia Żydów, i tym sposobem podtrzymania wiary i określano działania te jako: „ratowanie dobrobytu ludności żydowskiej i kupiectwa”.²⁹ W styczniu 1928 r. starosta zawierciański relacjonował wojewodzie kieleckiemu, że „na terenie Koziegłówek działała organizacja Aguda, na której czele stali nieznanymi z imienia Kånigsberg, Rozencweig. „Wymienieni [zarząd] stanowią czołowe jednostki żydostwa w Koziegłówek i całkowicie panują nad tamtejszym żydostwem, jako też mają wpływy na Żydów w Myszkowie. [...] Organizacja Aguda czasopisma na własnym terenie nie posiada”.³⁰ W kwietniu 1933 r. skupiała jednak pięćdziesięciu członków (płacących roczną składkę w wysokości 1 zł)³¹, a w lipcu następnego roku oficjalnie przekształciła się w Centralną Organizację Żydów Ortodoksów w Polsce Oddział w Koziegłówek pod nazwą Agudas Isroel (Związek Izraela). Zebranie założycielskie otworzył Juda Rosenberg, przewodniczącym został Juda Gutensztajn, w prezydium znaleźli się: Jakób Najman, Berek Rozenwajg, M. Szlezyngier, A. Perel, Jusek Szłęcki, a do sześciuosobowego komitetu założycielskiego oddziału weszli: Majer Gutensztajn, Jusek Szłęcki, Berek Rosenwajg, Szmul Tanenberg, Aron Kamiński i Juda Rosenberg. Do oddziału wstąpiło 30 członków. Siedziba znajdowała się przy ul. Woźnickiej „w domu Pentaka”, a na prezesa wybrano Majera Gutensztajna, wiceprezesem Joska Szłęckiego, sekretarzem Berka Rosenwajga, a skarbnikiem Judę Rosenberga.³² Warto zauważyć, że wszyscy ci ludzie cieszyli się bardzo dobrą opinią wśród mieszkańców Koziegłówek, o czym 5 lutego 1937 r. donosiła staroście policja.³³ Jeszcze w tym samym miesiącu potwierdzono, że skład zarządu nie zmienił się od 15.07.1934 r., a przez ten czas odbyło się kilka zebrań ogólnych i specjalnie zarządu. Koziegłowski przedstawiciele Agudy wygłosili też „kilka” religijnych referatów dla reszty członków oddziału i ewentualnie zaproszonych gości. Ustalono ogólną liczbę 32 członków. Organizacja posiadała wtedy lokal przy ul. Św. Krzyża oraz własną bibliotekę.³⁴ Zarząd organizacji zmienił się dopiero w 1938 r. Prezesem pozostał nadal Majer Gutensztajn, a na stanowisku skarbnika Judę Rosenberga zastąpił Szmul Tanenberg. Powołano też komisję rewizyjną w składzie: Szmul Tanenberg, Aron Kamiński i Natan Lubelski. Nowy lokal znajdował się teraz w Rynku „w budynku Binkowskiego”, organizacja liczyła wtedy 37 członków.³⁵ Referaty religijne wygłaszał Majer Gutensztajn.³⁶

W 1935 r. założono w Koziegłówek oddział Organizacji Syjonistycznej Żydów Religijno-Ortodoksyjnych „MIZRACHI” w Polsce z siedzibą w lokalu Judy Gutensztajna. Zarząd stanowili: prezes Chajem Kamiński, wiceprezes Majer Perel, skarbnik Salomon Pieprz, sekretarz Juda Arja Guttensztajn i członek Zarządu Moszek Wigor Wolbrom.³⁷ Była to opozycyjna organizacja w stosunku do Agudas Isroel, akceptowała program syjonistyczny (walczący o żydowską tożsamość narodową i nieuznający poglądu, że Żydzi są jedynie wspólnotą wyznaniową), ale oparty na tradycji religijnej. Zrzeszała ona w Koziegłówek 14 osób.³⁸ W statucie MIZRACHI: „stowarzyszenie ma na celu współdziałanie Żydów religijno-ortodoksyjnych w Polsce skierowa-

ne ku odbudowie i rozwojowi Palestyny jako publiczno-prawnie zabezpieczonej siedziby żydowskiej pod względem religijnym, narodowym, kulturalnym i gospodarczym". Zamierzano je osiągnąć takimi środkami jak działalność propagandowa czy zakładanie bibliotek, czytelni, szkół, klubów sportowych. Poza tym przez organizowanie odczytów, prelekcji, konferencji, zjazdów, opieki dla pragnących osiedlić się w Palestynie.³⁹ Jak donosił prezes stowarzyszenia „z początku stycznia 1936 r. organizacja przestała istnieć, gdyż „członkowie należący do tej organizacji wyjechali z Koziegłówek w różnych kierunkach. Protokołu likwidacji danej organizacji nie sporządzono. Organizacja Mizrahi żadnego majątku nie posiadała”.⁴⁰

Według księdza Jana Wiśniewskiego, w 1932 r. w Koziegłowach mieszkało 500 Żydów, „w których ręce przechodzi handel, mienie i chleb polski”.⁴¹ Słowa te świadczą mogą o stosunkowo wysokiej stopie zamożności wyznawców religii mojszowej względem innych mieszkańców.

II wojna światowa przyniosła ludności żydowskiej doświadczenia tragiczne, zarówno w wymiarze społecznym, jak i osobistym. Realizując ideologię nazistowską Niemcy przystąpili do realizacji planów masowej zagłady Żydów. Na terenie Żarek i Zawiercia utworzono getta dla ludności narodowości żydowskiej. W październiku 1942 r. zlikwidowano getto w Żarkach, a jesienią następnego roku w Zawierciu. Dokładnie nie wiadomo ilu Żydów koziegłowskich do nich trafiło. W samych Koziegłowach już w pierwszych dniach września 1939 r. przeprowadzono aresztowania. Jak podaje Józefa Wiśniewska, 3 września aresztowano ok. 250 mężczyzn, w tym pewnie Żydów. Całą tę grupę odtransportowano z Woźnik w kierunku Niemiec. Wielu z nich trafiło do obozów koncentracyjnych. Wiadomo również, iż część Żydów koziegłowskich (jeśli nie większość) zginęła w KL Auschwitz, jak na przykład: Mirela, Rywka i Szmul Bulwik. Niewątpliwie najbardziej tragiczny dla całej społeczności żydowskiej w Koziegłowach był rok 1942, wtedy to aż 202 osoby tej narodowości przewieziono do Zawiercia i 16 czerwca wspólnym transportem wysłano do Oświęcimia.⁴²

Lista nie obejmuje wszystkich Żydów zamieszkałych w Koziegłowach, a jedynie wybranych, z reguły zamożniejszych członków tej społeczności. Nie wszyscy bowiem musieli płacić składki Zarządowi Gminy Wyznaniowej w Zawierciu.

Tab. 2. Lista zamieszkałych w Koziegłowach, płatników składek Zarządu Gminy Wyznaniowej w Zawierciu na lata 1927-1936

NAZWISKA, IMIONA ORAZ ZAWODY	Rok 1927	Rok 1930	Rok 1931	Rok 1933	Rok 1936
Bulwik Szmul - piekarz*	Tak ⁴³	Tak	Tak	Tak	Tak
Gad Załma - rzezak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak

Goldberg Henoch - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Goldman Szlama - kupiec					Tak
Gryncajgier Aba - kupiec	Tak				Tak
Gryncajgier Hersz Lejb - kupiec				Tak	
Gutensztajn Josef - handlowiec	Tak	Tak	Tak	Tak	
Gutensztajn Majer - nadzorca religijny	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Hirsz Josef - kupiec					Tak
Hirsz Lejb - kupiec					Tak
Jakubowicz Aba - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kamińska Złata - kupiec				Tak	Tak
Kamiński Abram		Tak	Tak	Tak	
Kamiński Aron - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kamiński Elias - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kamiński Szmul - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kamiński Wolf Lejb-handlowiec**	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kantor Hirsz - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kenigsberg Joachim	Tak	Tak	Tak		
Kenigsberg Michał - bez zawodu	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kenigsberg Zajnwel - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Kożuch Szyja - kupiec	Tak	Tak			Tak
Lewit Gecel - handlowiec					Tak
Lipszyc Icek L.		Tak	Tak		
Lipszyc Icek Majer	Tak	Tak	Tak		
Ładowski Aleksander - kupiec				Tak	
Manela Emanuel - kupiec					Tak
Markowicz Juda - kupiec					Tak
Najman Jakób - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Perl Abram - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Perl Aron		Tak	Tak		
Perl Dawid - robotnik	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Perl Lejzer - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Perl Mojżesz Jakób	Tak	Tak			
Pieprz Abram-Lewek - rzeźnik		Tak	Tak		
Pieprz Izrael Icek		Tak	Tak	Tak	
Pilcer Szaja Fiszal	Tak	Tak			
Putersznit Dawid		Tak	Tak	Tak	
Putersznit Josef		Tak	Tak	Tak	
Płtersznit Nusyn D. - handlowiec			Tak		
Rotszyld Icek Dawid - kupiec	Tak		Tak	Tak	

Rotszyld Icek L.				Tak	
Rozenberg Kiwa - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Rozenberg Mordechaj	Tak	Tak	Tak		
Rozenberg Mordka - kupiec			Tak	Tak	
Rozenblum Mordechaj	Tak	Tak			
Rozenblum Mordka - kupiec				Tak	
Rozencwajg Berek- kupiec		Tak		Tak	Tak
Rozenman Abram		Tak	Tak		
Rozenman Chil		Tak	Tak		
Rozenman Icek		Tak	Tak	Tak	
Rozenman Mordechaj	Tak	Tak	Tak		
Rozenman Mordka - kupiec			Tak	Tak	
Rozenman Szmul		Tak	Tak		
Rozenman Wolf - kupiec	Tak	Tak		Tak	Tak
Szlezyngier Ajdla - kupiec***	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Szlezyngier Dawid - kupiec***	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Szlezyngier Mojżesz-Ch. - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Szybel Izrael - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	
Ślęcki Josef - handlowiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Tanenbaum Lejb		Tak			
Tanenberg Abram - rzeźnik			Tak	Tak	
Tanenberg Abram Eljasz - kupiec				Tak	
Tanenberg Lewek - kupiec					Tak
Tanenberg Pinkus - rzeźnik			Tak	Tak	
Tanenberg Szmul - kupiec				Tak	Tak
Tuchmajer Szlama - robotnikTak	Tak	Tak	Tak	Tak	
Tyfenberg Abram E.	Tak	Tak	Tak		
Tyfenberg Dawid		Tak	Tak		
Tyfenberg Hirsz		Tak	Tak		
Tyfenberg Lewek		Tak	Tak	Tak	
Tyfenberg Pinkus L.	Tak	Tak	Tak		
Tyfenberg Szmul		Tak	Tak	Tak	
Wajngarten Juda		Tak	Tak		
Wajnrajch Jakób - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Winter Icek Majer	Tak	Tak	Tak		
Withajzer Chaim H.	Tak	Tak			
Withajzer Motel		Tak	Tak	Tak	
Wolbrom Chemja - kupiec				Tak	Tak
Woźnica Szlama - kupiec	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 467, 472, 474, 480, 489, 490. Listy płatników składek Zarządu Gminy Wyznaniowej w Zawierciu (lata: 1927, 1930, 1931, 1933, 1936).

* Nazwy zawodów podane były w rocznikach 1933 i 1936. Nie muszą być więc aktualne w innych latach (np. wiadomo, że Majer Gutensztajn nie był nadzorcą religijnym w 1927 r.).

** W 1933 r. podano handlowiec, w 1936 kupiec.

*** W 1933 r. kupiec, w 1936 r. „bez zajęcia”.

Przypisy:

1. Chodzi o biskupa krakowskiego Andrzeja Stanisława Kostkę Żaluskiego; zob. D. Rosińska, Żydowskie gminy wyznaniowe w Zawierciu (Kromolowie) i Zarkach, [w:] Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, 1999, nr 2, s. 3.
2. Ks. J. Wiśniewski, Diecezja Częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach: będzinińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz parafii Olsztyn, Marjówka Opocz. 1936, s. 137.
3. J. Janczak, Ziemia siewierska w okresie pruskim (1795-1806/1807), [w:] Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego, Katowice 1994, s. 620; B. Kumor, Spis ludności Diecezji Krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 roku, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1978, t. 36, s. 264-365; B. Wasiutyński, Ludność żydowska w Polsce w wieku XIX i XX. Studium statystyczne, Warszawa 1930, s. 52-53.
4. Powiat lelowski w latach 1392-1792, Lelów 2005, s. 39.
5. D. Rosińska, dz. cyt., s. 3-4.
6. A. Nowakowski, Sądy i prawo w dawnym Siewierzu (1443-1795), [w:] Siewierz, Czeladź, Koziegłowy..., s. 284.
7. A. Żbikowski, Żydzi, Wrocław 2005, s. 52-55.
8. J. Janczak, dz. cyt.
9. Tamże, s. 620-621.
10. Ks. J. Wiśniewski, dz. cyt.
11. Liczba ludności w poszczególnych miastach w Kamerze Kaliskiej z lat 1793-94 i w Nowym Śląsku, [w:] D. Złotkowski, Miasta departamentu kaliskiego w okresie Księstwa Warszawskiego (Studium gospodarcze), Częstochowa 2001, s. 38.
12. Trzecim były kiedyś oczywiście Koziegłowy z główną rezydencją książąt - pałacem biskupim.
13. Liczebność ludności w miastach departamentu kaliskiego w 1808 roku, [w:] H. Grossman, struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808-1810, Warszawa 1925, s. 92-94, [za:] D. Złotkowski, dz. cyt., s. 57.
14. Powstało w 1807 r. z ziem zaboru pruskiego, a w 1809 r. powiększono je o terytoria zaboru austriackiego.
15. Wykaz ludności w parafii Koziegłówki z 1817 r., wg Inwentarza Parafialnego z 1817 r., Archiwum Parafii w Koziegłówkach. J. M. Wiślicki, Opis Królestwa Polskiego pod względem historycznym, geograficznym, zwyczajowym, Warszawa 1849-1854, t. II, s. 85, [za:] Żydzi w Zagłębiu. Żyli wśród nas, mieszkali i zginęli, Sosnowiec 1993, s. 73.
16. Ks. J. Wiśniewski, dz. cyt.
17. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. III - województwo kieleckie, Warszawa 1925, s. 3-144, [za:] R. Renz, Społeczności małomiasteczkowe w województwie kieleckim 1918-1939, Kielce 1990, s. 189.
18. Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: AP Katowice), Starostwo Będzińskie, sygn. 508, k. 16, Pismo Urzędu Gminy Koziegłowy do Starostwa w Będzinie z 13.11.1923.
19. Tamże, k. 25, Magistrat Miasta Zawiercia do Starostwa w Będzinie z 15.11.1923.

20. K. Ciechanowicz, Demografia - struktura zawodowa mieszkańców, [w:] Monografia Zawiercia, Zawiercie 2003, s. 93-108; D. Rosińska, dz. cyt., s. 4-5.
21. AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 466, s. 18, Opinia Starostwa Powiatowego w Zawierciu do Wojewody w Kielcach w sprawie preliminarza budżetowego gminy żydowskiej za 1927 r. z 28.03.1927, Wydatki na osiedla żydowskie, znajdujące się poza siedzibą gminy żydowskiej.
22. AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 473, s. 83-84, Protokół lustracji gospodarki gminy wyznaniowej żydowskiej w Zawierciu, dokonanej 24.02.1931 przez urzędnika Starostwa Bolesława Żukowskiego w obecności prezesa Zarządu Gminy Józefa Sobelmana, członka zarządu Ebera Percyza i sekretarza gminy Szymona Frydmana.
23. Niestety źródła nie podają pełnych imion.
24. K. Urbański, Gminy żydowskie duże w województwie kieleckim, Kielce 2003, s. 91-92; D. Rosińska, dz. cyt., s. 11-12.
25. AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 473, s.75-76, Pismo Wydziału Administracyjnego Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego do Starosty Powiatowego w Zawierciu z 27.11.1931.
26. AP Katowicach; Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 68, k. 10-12, Raport Komendy Policji Państwowej, sporządzony na polecenie Starosty Powiatowego w Zawierciu z 4.04.1929.
27. Także w skali województwa rosła ich liczba, w latach 1919-1920 powołano 9 oddziałów, a już w latach 1925-1930 założono 30 oddziałów; zob. Marta Medycka, Instytucje oświatowo-kulturalne Żydów z małych miasteczek Kielecczyny w latach 1918-1939, [w:] Miasteczka polskie. Z dziejów formowania się społeczności, Kielce 1992, s. 312.
28. W źródłach z tamtego okresu, a zwłaszcza pismach kierowanych do starostwa często występują przeinaczenia nazwisk. W związku z tym może tutaj chodzić o Michała Kenigsberga lub, równie dobrze Kånigsberga wymienianego w dalszej części artykułu.
29. AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 136, s. 2, Komenda Policji Państwowej Powiatu Zawierciańskiego do Starosty w Zawierciu z 29.12.1927.
30. Tamże, s. 5v, Pismo Starosty Powiatowego w Zawierciu do Wojewody Kieleckiego z 4.01.1928.
31. Tamże, s. 31-32, Ankieta Policji w Koziegłowach dla Starostwa Powiatowego w Zawierciu z 8.04.1933.
32. Tamże, s. 36, Protokół zebrania ogólnego zamieszkałych w Koziegłowach członków Stowarzyszenia „Centralna Organizacja Żydów Ortodoksów w Polsce” pod nazwą „Agudas Isroel” /Związek Izraela/ z 15.07.1934; s. 34, Pismo Centralnej Organizacji Żydów Ortodoksów w Polsce Oddział w Koziegłowach do Starosty w Zawierciu z 15.07.1934.
33. Tamże, s. 40, Meldunek Policji w Koziegłowach do Starostwa Powiatowego w Zawierciu z 5 II 1937.
34. Tamże, s. 41v, Meldunek Policji w Koziegłowach do Starostwa Powiatowego w Zawierciu z 25 II 1937.
35. Tamże, s. 46, Zawiadomienie Zarządu Agudas w Koziegłowach do Starosty Powiatowego w Zawierciu z 12 IX 1938.
36. Tamże, s. 47, Pismo Zarządu Agudas w Koziegłowach do Starosty Powiatowego w Zawierciu z 1 XI 1938.
37. AP Katowice, Starostwo Powiatowe w Zawierciu 880, sygn. 137, s. 193, Pismo Oddziału Organizacji Syjonistycznej Żydów Religijno-Ortodoksyjnych „MIZRACHI” w Polsce. Oddział w Koziegłowach do Starostwa Powiatowego w Zawierciu z 28 X 1935 r.
38. Tamże, s. 191-192v, Ankieta Posterunku Policji Państwowej w Koziegłowach z 1 XII 1935, sporządzona na polecenie Starosty Powiatowego w Zawierciu.
39. Tamże, s. 195-204, Statut Organizacji Syjonistycznej Żydów Religijno-Ortodoksyjnych „MIZRACHI” w Polsce.
40. Tamże, s. 187, Oświadczenie Chaima Kamińskiego z 9 VI 1938.
41. Ks. J. Wiśniewski, dz. cyt.
42. J. Wiśniewska, Dzieje miasta i gminy Koziegłowy, Katowice 1996, s. 130; na podstawie danych Urzędu Stanu Cywilnego w Koziegłowach.
43. „Tak” oznacza, że w danym roku osoba ta była zobowiązana płacić składkę i raczej na pewno mieszkała wtedy w Koziegłowach.